

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
L.N.GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

Әбу Насыр әл-Фарабидің 1150 жылдық,
Абай Құнанбайұлының 175 жылдық және
С.М. Жақыповтың 70 жылдық мерейтойына арналған
«Жаһандану әлеміндегі адамның денсаулық психологиясы»
тақырыбындағы халықаралық ғылыми - практикалық конференцияның

МАТЕРИАЛДАРЫ

2020 жылдың 15 мамыры

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции
«Психология здоровья человека
в глобализирующемся мире»
к1150 - летию Абу Насыра аль-Фараби,
175-летию Абая Кунанбайулы и 70 - летию С.М. Джакупова
15 мая 2020 года

PROCEEDINGS

International scientific conference about
«Psychology of human health in a globalizing world»
dedicated to 1150th anniversary of Abu Nasyr al-Farabi,
175th anniversary of Abay Kunanbayuly and
70th anniversary of S.M. Dzhakupova

15 May 2020

Нұр-Сұлтан, 2020

УДК 159.9 (063)
ББК 88,3
П 86

Редакционная коллегия

Қашхынбай Б.Б.-декан факультета социальных наук, (ответственный редактор)

Сламбекова Т.С. - профессор, заведующий кафедрой Социальной педагогики и самопознания

Айкинбаева Г.К. -кандидат педагогических наук, доцент

Мамбеталина А.С. -кандидат психологических наук, доцент

Нурадинов А.С. -кандидат психологических наук, доцент

Рыскулова М.М. -кандидат педагогических наук, доцент

Исаханова А.А. – PhD психологии

Организационный комитет

Ақымбек Г.Ш. -магистр психологии

Бурдесбекова У.И. -магистр педагогики

Құнанбаева А.Ж. -магистр психологии

Лекенова А.-магистр социальной педагогики и самопознания

Психология здоровья человека в глобализирующемся мире: Сб. науч. статей Межд. конф. города Нур – Султана. 15 мая 2020 г. /Под ред. Б.Б. Қашхынбай, Т.С. Сламбековой, Г.К. Айкинбаевой. – Нур –Султан: ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 498 с.

ISBN 978-601-337-343-0

В настоящий сборник вошли материалы II Международной научно-практической конференции «Психология здоровья человека в глобализирующемся мире» к 1150 – летию Абу Насыра аль-Фараби, 175- летию Абая Кунанбайулы и 70- летию С.М. Джакупова. (город Нур Султан 2020 г.)

Материалы предназначены для молодых ученых, соискателей, студентов, магистрантов, докторантов, интересующимися проблемами психологии.

ISBN 978-601-337-343-0

©ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2020

©Кафедра социальной педагогики и самопознание

ЕНУ им Л.Н. Гумилева

4. Айер У. Психология в стоматологической практике /СПб.: Питер, 2008.– 224 с.
5. Бердібаева С.К. Тұлға психологиясы. – Алматы, 2015 – 152 б.
6. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении. – Самара: Информац. издат. Дом Филин, 1999. с. 472.
7. Изард К. Психология эмоций. – СПб., 2000. 464 с.

ӘОЖ 159.922

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жарымбет Арайлым

6B01201-«Мектепке дейінгі тәрбие жән оқыту» мамандығының
студенті Нұр-Сұлтан қ. Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(araylym.zharymbet@mail.ru)

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., ӘП ӨӨТ кафедрасының профессоры
Н.П.Албытова

Бүгінгі таңда балалардың өмір сүру ортасымен қарым-қатынасқа түсе білу дағдыларын дұрыс жолға қою басты міндеттерден саналады. Осы тұрғыдан келгенде отбасының әлеуметтік міндеті артып отыр. Өйткені баланың болашағы, білімділігі, мінез-құлқы отбасында негізі қаланған қарым-қатынас моделіне тікелей байланысты.

Қоғамның бүгінгі жағдайында бала тәрбиесін отбасынан бастап қолға алу әлемдік, мемлекеттік міндет ретінде қаралып, түрлі деңгейдегі нормативтік-құқықтық тұрғыда қарастырылады. Мәселен, Қазақстан Республикасы Заңының 27-бабында: «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың етене құқығы, әрі міндеті» дей келе, бала тәрбиесі ата-ананың басты міндеті екендігі нақты белгіленген [1].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасында «Білім беру ұйымдарының оқу-тәрбие процесінде отбасы құндылықтары мен отбасы институтының маңыздылығы дәріптелетін болады. Zhastar KZ жобасы шеңберінде "Ата-аналар мектебі" бастамасын іске асыру жалғасады, отбасылық тәрбие мәселелерінде психологтардың, сынып жетекшілерінің және директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларының біліктілігін арттыру енгізіледі. Білім беру ұйымдарында "Жастар мен жасөспірімдердің репродуктивті денсаулығын және қауіпсіз мінез-құлқын қорғау", "Аналар мектебі", "Әкелер мектебі" жобалары енгізілетін болады ...»- деп қоғамдағы отбасының жауапкерлігін, отбасы мәдениетін көтеру қарастырылған [2].

Ал, Қазақстан қабылданған «Баланың құқығы туралы конвенцияда»: «Бала толық және үйлесімді дамуы үшін, ол мейірім мен өзара түсіністігі бар, қызығушылыққа көп көңіл бөлетін бақытты ахуалдық ортасы бар отбасында өсуі қажет» деп көрсетілген [3].

Әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың мәні, баланы отбасында дұрыс қарым-қатынасқа баулу мәселелері ұлы ғұламалар Әл-Фараби, Ж.Баласағұн, Х.Дулати, М.Қашқари, А.Яссауи шығармаларынан бастау алған. Ж.Баласағұнның тәрбие туралы толғаныстардан тұратын «Құтты білік» поэмасында әке мен шешенің өзара ілтипатын, қамқорлығын, ағайын-туыс, ұл-қызға деген сыйластығын көріп өскен ұрпақтың өздері де берік отбасы іргесін қалайтыны баяндалады [4]. Сондай-ақ, А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, М.Дулатов т.б. сынды қазақ зиялылары өз еңбектерінде отбасы, оның бала тәрбиесіндегі жауапкершілігі мен міндеттерін, баланы терең тамырлы тәрбиемен қатар заманауи тәрбиеге баулуды жан-жақты талқылап, елге ұсынып отырған [5].

Педагог Ы.Алтынсариннің «Балаға берілген тәрбие – ата-анасын, туған туысын, жолдасын сыйлауға үйретуден басталады» деген ой-тұжырымында жоғары адамгершілік қасиеттер, қоғамдағы нормаларды меңгеру отбасындағы ізгілікті қарым-қатынастарды орнықтыру мақсатын ұстанатындығын аңғартады.

Ұлы Абай шығармаларында тәрбие, оның қоғамдағы мәнін тиянақтай келіп, «Адам бол» өсиетін қалдырған.

Әсіресе, бала тәрбиесіндегі отбасының баға жетпес орнын педагогика ғылымында А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский, Я.А.Коменский, К.Д.Ушинский және т.б. педагогика классиктері әр қырынан зерттеген. Я.А.Коменский тәрбие негізі ретінде отбасын бөліп қарастырып, оны білім беру жүйесінің алғашқы сатысы «Ана мектебі» деп көрсетеді. К.Д.Ушинский: «Адамның жеке басы баланың қалыптасуына және дамуына әсер ете алады, мінезді қалыптастыру үшін де мінезбен әсер ету керек» деп баланы тәрбиелеуде ата-ананың дағдылары, мінез-құлқы, іс-әрекеттері үлгі болатындығын қатаң ескертеді [6].

Қазіргі таңда отбасы тәрбиесі, оның тәрбиелік мүмкіндіктері Қ.Б.Жарықбаев, Қ.Р.Қоянбаев, Р.К.Төлеубекова, Е.Сағындықұлы, С.Кенжеахметұлы, Қ.Т.Әтемова, К.К.Оразбекова, Қ.Жақыпов, Ф.Н.Жұмабекова және т.б. сияқты ғалымдардың арнайы зерттеу объектісіне, шығармашылық қызметіне айналып отыр.

Адамның дамуында бір-біріне байланысты екі өзек байқалады, оның бірі - биологиялық, екіншісі - әлеуметтік. Осы бағыттар адамның дүниеге келген күнінен бастап оның дамуы мен қалыптасуында көрініс бере бастайды. Адам туылғанда тек биологиялық тіршілік иесі болып танылады, жеке тұлғалыққа жету әлі ерте. Биологиялық нышандар мен қасиеттердің дамуы адамның өмір бойы мүшелік пісіп жетілуі және қалыптасуы процесінің сипатын көрсетіп отырады. Адамның биологиялық кемелдену және өзгеру процесі, оның дамуының жастық сатылары мен мінез-құлығында көрініп, осыдан балалық, жасөспірімділік, ересектік және қариялық табиғи бітістерін ажыратамыз. Бірақ адамның табиғи дамуы көпсанды әрі сан алуан әлеуметтік салалар мен қасиеттерді қабылдауымен тығыз байланыста бірге дамып барады, бұл адамды қоғамдық тіршілік иесі ретінде сипаттайды. Мысалы, нәрестенің жақын адамдарды танып, күлімсіреуі, кейін тілге келуі,

тік жүру қабілетін игеруі, үйдегі және көпшілік арасындағы қалыптары, еңбектеуі және т.б. өсе келе ол білім игереді, моральдық қалыптар мен ерекшеліктерді орындайды, әртүрлі жұмыс істеуге ептіліктер мен дағдыларды қалып-тастырады және олардың барлығы да өмір барысында адамда пайда болып, дамып отырады.

Сонымен, адам баласы тұлға ретінде өмір сүру барысында өзінің қоғамдық мәнін сипаттайтын көптеген әлеуметтік сапалар мен қасиеттерді қалыптастырады әрі дамытады. Міне осыдан, ол ғылымда биоәлеуметтік тұлға, субъект, яғни тарихи-қоғамдық қызмет пен таным иесі деп танылады. Демек, "адам" түсінігі осыдан биологиялық және әлеуметтік (қоғамдық), сапамен қасиеттердің бірлігін білдіреді. Ал "жеке адам" түсінігі тек қана әлеуметтік сапа мен қасиеттерді игерген тұлғаны танумен байланысты. Бұл тұлға қоғамдық тіршілік иесі сипатында көрініп, тіл игеруі, санасы, әртүрлі әдеттерімен ерекше-ленеді. Жеке адамдық қасиетке ие болу, оның табиғи, биологиялық болмысына емес, қоғамдық қасиеттерге тікелей байланысты. Сонымен "жеке адам" дегеніміз адамның қоғамдық сипатын танытып, оның өмір барысында өзіне топтаған әлеуметтік сапалар мен қасиеттер жиынтығын білдіреді. Жеке адамдық сапалар өмір барысында қалыптасқандықтан, олар біреулерде айқынкөрініп, басқаларда күңгірттеу болады [7].

С. Л. Рубинштейннің зерттеуі бойынша жеке адам өз қылығы мен іс-әрекетін саналы басқаруға мүмкіндік беретін психикалық даму деңгейімен сипатталады, яғни өз әрекетін ойластыра біліп, жауапкершілікті сезіну қабілетінің болуы; өз бетінше дербес іс-әрекетін жасай білуі – жеке адамның мәнді белгілері. Белгілі философ-ғалым В. П. Тугаринов жеке адамның сапалық көрсеткіштері ретінде төмендегілерді атайды: 1) саналылық; 2) жауапкершілік; 3) еркіндік; 4) жеке басының қадірі; 5) даралық; осыларға және қоғамдық белсенділік пен бекіген саяси-идеялық бағытты қосады.

Жеке адамдық дамудың ықпалды көзі – тәрбие, қоршаған орта, табиғи нышандармен қатар тұрса, ол адам қалыптасуына жетекші фактор.

Жеке адамның дамуындағы өзіндік белсенділіктің маңызы зор. Адам дамуында тәрбиенің ықпалды күш екенін айта отырып, оның қоршаған орта мен нәсілдік әсерлердің енжар объектісі деп тануға болмайды. Бұл процесте жеке адамның өз белсенділігі мен шығармашыл-жасампаздық іс-әрекетінің маңыздылығын ескеру қажет. Жеке адам дамуы мен қалыптасуында ықпал жасаушы әсерлер екі топқа бөлінеді: ішкі және сыртқы. Қоршаған орта және тәрбие - сыртқы әсерлер: табиғи икемділік пен құмарлықтар.

Сыртқы тәрбие орта әсерлерінен пайда болатын сезімдер мен толғаныстардың жиынтығы - ішкі әсерлерге жатады. Жеке адамның дамуы мен қалыптасуы осы екі фактордың байланысынан болады. Тәрбие адамның ішкі жан дүниесіне ұнамды қозғау салып, (өзіне бағдарланған) өзіндік өңдеу белсенділігін арттыра алса ғана, адам өз дамуындағы қызметін орныдай алғаны. Демек, тәрбие процесі, әсіресе баланың отбасындағы қарым-қатынас балалардың эмоционалдық-психологиялық дамуында басты фактор деп қарауға болады. Демек, осы педагогикалық сипаттағы үдеріске тікелей ықпал ететін отбасы мүшелері (ата-ана, ата-мен әже, отбасының өзге де ересек

мүшелері) балалармен қарым-қатынаста басшылыққа алатын ғылыми негізделген белгілі бір педагогикалық-психологиялық қағидаларды білуі шарт.

Қазіргі ғылыми педагогика тәрбиелеу жүйесінде негізінен төмендегідей қағидаларды ұстанады:

- тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы;
- тәрбиенің өмірмен, еңбекпен байланысы;
- тәрбиеде дұрыстыққа арқа сүйеу;
- тәрбие гуманизациясы;
- тәрбиеге тұлғалық тұрғыдан қарау;
- тәрбиелік ықпалдардың бірлігі.

Ата-ана өздерін тәрбие билігінің жалғыз иегері деп ұғынбай, тәрбиедегі жауапты тұлға ретінде түсінуі керек. Бұл жерде орынсыз талап қою мен қатыгездікті, қамқорлық пен еңбекке деген теріс көзқарасты алмастырудан аулақ болған жөн, өйткені тиімді тәрбие бала мен ересектердің арасындағы байланыс арқылы орнайтын қарым-қатынасқа тәуелді. Әсіресе, бала іс-әрекеті (еңбектік, қоғамдық, ойындық, спорттық) тәрбиелік мәнге ие болуы үшін, ата-ана қоғамдық құнды мотивтерді қалыптастыруды мақсат етулері қажет. Осы мотивтер жоғары парасатты, қоғамдық мәнді болса, онда ұнамды қылықтарға бастау беретін іс-әрекеттің де тәрбиелік сапасы жоғары болады. Әлеуметтік сапаларды жасау процесінде мақсат-бағдарлы тілдестік пен адамгершілік танымы арқылы гуманистік түсінік қалыптастырып, оны саналуан қоғамдық пайдалы іс-әрекетті ұйымдастырумен байланыстыру керек. Сөздік ықпал міндетті түрде пайдалы тәжірибелік істермен бекітілуі қажет, сонымен бірге ол қарым-қатынастағы және басқа адамдармен бірігіп орындалатын іс-әрекеттегі дұрыс әлеуметтік тәжірибелер көрсету арқылы тұжырымдалуы керек.

Қоғамдық процестерге әр адам ерте балалық шақтан араласады. Сондықтан баланы қарым-қатынасқа бағыттайтын адамзаттық тәрбие де жас кезеңде басталады. Әлеуметтік саналарды қалыптастыру кезеңдерінде берілетін білімдердің мектепке дейінгі жастағы балалардың жасы мен даму деңгейіне сәйкестігіне жете көңіл бөлінуі тиіс. Балаларға мектепке дейінгі жаста "сәлемдесу", "ұят", "құрменттеу", "сыйласу", " еңбек ету" т.б. ұғымдарды түсіндіруге нақты мысалдар пайдаланылса, тәжірибе жүзінде дер кезінде дәйектеліп, бекітілсе, онда олар бұл ұғымдарды тез меңгереді. Олар шынайы процестерге қызыға отырып, азаматтық сапалары туралы алғашқы түсінік алады. Адамның тұлға болып қалыптасуы оның қоғамдық және еңбектік қатынастарға жекелей түсуі, әрекетке араласуына тікелей тәуелді. Еңбек адамдағы жағымды сапаларды дамытады, яғни еңбек қарқынды болған сайын тұлғаның әлеуметтену және даму деңгейі жоғарылай түседі. Бұл ата-ананың баламен дұрыс қарым-қатынас орнатуының бірден-бір жолы деуге боларлық. Сондықтан баланы қоғамдық өмірге, әртүрлі пайдалы істерге араластырып, оларға деген жағымды қатынасын қалыптастыру қажет. Еңбекке баулу арқылы қарым-қатынасқа араласа отырып, адамгершілік құлық тәрбиесін алған балалар рухани және дене жағынан қатайып, еңбектің

қоғамдық маңызды мотивтерін ұғынады, өзіндік ар-ұят сапаларын түсініп, жетілдіреді.

Сонымен, отбасында мектепке дейінгі жастағы балалармен қарым-қатынастың нәтижелі болуы үшін осы жастағылардың психологиялық ерекшеліктерін білу, сонымен бірге отбасы тәрбиесінде басшылыққа алатын қағидаларды, тәрбиеге ықпал ететін факторларды, іс-әрекет түрлерін өзара байланыста пайдалану сияқты педагогикалық, әлеуметтік педагогикалық ерекшеліктерді білу және өмірде пайдалану қажет деп білеміз. Отбасында баламен қарым-қатынаста оның жарқын болашағына сүйену, тәрбие гуманизациясы, тәрбиелік ықпалдардың бірлігі сияқты оңтайлы қарым-қатынас құру абзал.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, 1995 ж.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы.
3. Баланың құқығы туралы конвенция. Алматы, 1999 ж.
4. Ахметов Т.Ә. Жүсіп Баласағұнидің тәлім-тәрбиелік идеялары: пед. ғыл. Канд. автореф.:13.00.01. – Астана, 2003. – 27 б.
5. Жұмабаев М. Шығармалар: Үштомдық. – Алматы: «Білім», 1995. – Т. 1. – 256 б.
6. В.С.Кукушкин. Терория и методика воспитательной работы/Учебное пособие.-Р-на Дону: «МарТ»,2002.-С216.
7. Сәбет Бап-Баба. Жантану негіздері.-Алматы: «Дәнекер»,2002.-237-б.

ӘОЖ 159.922

ДЕНІ - САУ, РУХЫ - ТАЗА ҰРПАҚ ТӘРБИЕЛЕУ ЕҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕ

Г.Г. Жубангалиева, А.Н. Онғарбай

(Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті)

Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев «Қазіргі заман талабына сай, жан- жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен ұлттық психология қалыптасқан, имандылық әдебі, парасаты бар ұрпақ тәрбиелеу, өсіру, білім беру бүгінгі таңда отбасының, балабақшаның, барша елдің, халықтың міндеті» деп көрсеткен болатын.

«Дені сау ұрпақ - ұлт болашағы» демекші Қазақстанның кемел келешегі балалар қолында. Жас жеткіншектерден келешекте үлкен азамат, білікті маман болып шығуы үшін алдымен деннің саулығы қажет. Кез-келген мемлекеттің басты байлығы, басты құндылығы - адам және оның денсаулығы дейтін болсақ, осы басты байлықты баянды ету ең алдымен ана мен бала денсаулығын қорғаудан бастау алары сөзсіз. Сонымен қатар ана мен бала